

บทที่ 2

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การจัดรายการโทรทัศน์

ความหมายที่เกี่ยวข้องกับการจัดรายการโทรทัศน์

1. การจัดและผลิตรายการ (Program and Production) หมายถึง การทำให้พร้อมที่จะนำเสนอโดยรวมถึงการจัดและผลิตรายการในฝ่ายเดียวกันแต่แยกหน้าที่รับผิดชอบกัน โดยผู้ผลิตมีหน้าที่ในการผลิตขณะที่ผู้จัดมีหน้าที่ในการเตรียมการมาผลิตรายการเท่านั้น
2. การจัดรายการ หมายถึง การนำสิ่งต่าง ๆ มาประกอบกันเข้าเป็นรายการ โดยการจัดเรียงลำดับก่อนหลังพร้อมทั้งเตรียมในแง่ของรูปแบบ เนื้อหาสาระ และกิจกรรมที่จะเกิดขึ้นก่อนหลังในรายการ
3. การจัดรายการ หมายถึง การจัดทำตารางออกอากาศ (Program scheduling) เป็นการจ้ดลำดับรายการให้ออกอากาศสัมพันธ์กับเวลา ความยาวของรายการ ตลอดจนผู้ชม (ชัชยงค์ พรหมวงศ์ และ นิคม ทาแดง, 2528)
4. การจัดรายการ หมายถึง การทำรายการหรือทำอะไรให้แตกต่างกันออกไป ทั้งนี้ขึ้นกับการจัดงบประมาณ เนื้อหา การอำนวยความสะดวกทุกอย่างให้กับรายการ รวมถึงการคำนึงถึงผู้ชมและผู้ที่เกี่ยวข้อง (DeFleur and Dennis, 1985)

กล่าวโดยสรุปการจัดรายการโทรทัศน์น่าจะหมายถึง การวางแผนการบริหารงานเกี่ยวกับการเตรียมการผลิต กระบวนการผลิต การจัดลำดับ การวางรูปแบบเนื้อหาสาระกิจกรรม จนกระทั่งการจัดการเพื่อแพร่ภาพออกอากาศ โดยอยู่ภายใต้ขอบเขตของวัตถุประสงค์ รูปแบบ เนื้อหา เทคนิค วิธีการนำเสนอ กลุ่มผู้ชม ผู้ที่เกี่ยวข้อง การจัดงบประมาณ ตลอดจนการประเมินผล เป็นหลัก

องค์ประกอบที่จำเป็นในการจัดรายการโทรทัศน์

องค์ประกอบที่จำเป็นในการจัดรายการโทรทัศน์จำแนกได้ 3 องค์ประกอบหลักคือ

1. องค์ประกอบแวดล้อมในการจัดรายการโทรทัศน์
2. องค์ประกอบหลักในการจัดรายการโทรทัศน์
3. องค์ประกอบในการสร้างสรรค์การจัดรายการโทรทัศน์ (ปมข ศุภสาร, 2530)

1. องค์ประกอบแวดล้อมในการจัดรายการโทรทัศน์

1.1 แรงผลักดันทางสังคม

ในสังคมแต่ละสังคมย่อมมีความแตกต่างกันไป หรือแม้แต่ในสังคมเดียวกันยังมีความแตกต่างกันในด้านเชื้อชาติ ภาษา ความเป็นอยู่ ขนบธรรมเนียมประเพณี และในตัวของตนเอง ก็มีความแตกต่างในด้านพื้นฐานความรู้ อายุ เพศ วัย ประสบการณ์ ตลอดจนความสนใจ ความรู้สึก ความคิด ความเชื่อ ซึ่งความแตกต่างเหล่านี้ก่อให้เกิดสังคมย่อย ๆ หลายกลุ่ม สำหรับคนที่มีความคิดหรือลักษณะที่คล้ายกัน กลุ่มสังคมย่อยเหล่านี้จะเคลื่อนไหวตามความต้องการเพื่อแสวงหาความสมดุลภายใต้สังคมใหญ่ ความเคลื่อนไหวเหล่านี้เปรียบเสมือนแรงผลักดันของสังคม

โทรทัศน์ในฐานะที่เป็นสื่อมวลชนจึงต้องทำหน้าที่ในการสะท้อนภาพของสังคมนั้น ๆ ด้วยการจัดรายการขึ้น มีการนำเสนอในประเภทและรูปตลอดจนเนื้อหาสาระที่ต่างกันไป ทั้งนี้เพราะประชาชนที่ชมรายการจะมีการตีความหรือแปลความหมายต่างกันไปจากเนื้อหาที่เขาสวม (Wober and Gunter, 1988) ดังนั้นบางรายการจึงมีทั้งผลกระทบต่อสังคมและผู้ชม ทั้งในทางบวกและทางลบ ตามลักษณะของสิ่งแวดล้อม ลักษณะดั้งเดิมของสังคมที่ผู้ชม เช่น ความชอบหรือไม่ชอบในเนื้อหาหรือรูปแบบที่สอดคล้องหรือขัดแย้งกับวิถีชีวิต ขนบธรรมเนียม ประเพณีที่เป็นอยู่

การที่จะส่งเสริมหรือเสนอแนวทางในการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงรายการโทรทัศน์ให้เหมาะสมกับสังคม ผู้จัดรายการนอกจากจะมีหน้าที่ในการวางแผนการผลิตรายการแล้วยังต้องรับฟังเกี่ยวกับผลสะท้อนกลับของรายการทุกสังคม ที่ผ่านสื่อมวลชนหรือกลุ่มทางสังคมต่าง ๆ อย่างสม่ำเสมอ เพื่อนำข้อมูลมาปรับปรุงรายการให้สอดคล้องเหมาะสมกับความต้องการของสังคมมากยิ่งขึ้น

1.2 แรงผลักดันทางด้านเศรษฐกิจ

การจัดรายการโทรทัศน์ต้องอาศัยปัจจัยทางเศรษฐกิจ เพื่อที่จะนำมาประกอบการพิจารณา ในการจัดหรือผลิตรายการ เพราะจะเป็นแรงผลักดันในการกำหนด โครงสร้างพื้นฐาน (infrastructure) และรายได้ (income)

การจัดรายการโทรทัศน์จึงใช้ปัจจัยหรือโครงสร้างพื้นฐานในการจัดหรือผลิตรายการอย่างน้อย 3 ประการ คือ เงินทุน บุคลากร และเครื่องมือ โดยสภาพทางเศรษฐกิจเป็นตัวกำหนดความพร้อมในการจัดรายการ ถ้าสภาพปัจจัยพื้นฐานและสภาพทางเศรษฐกิจไม่ดีขึ้น การจัดรายการก็ไม่สามารถดำเนินได้ตามแนวทางที่ต้องการ แต่ถ้าสภาพเศรษฐกิจดี การจัดรายการก็บรรลุวัตถุประสงค์ สภาพเศรษฐกิจจึงเปรียบเหมือนสิ่งแวดล้อมรอบนอกที่คอยกำหนดปัจจัยพื้นฐานของการจัดรายการโทรทัศน์

สำหรับรายได้ (income) นั้น ไม่ว่าจะ เป็นสถานี หรือเจ้าของรายการ ต้องหารายได้ด้วยตนเอง เงินที่เป็นรายได้มีบทบาทมากในโทรทัศน์ เพราะธุรกิจโฆษณาจะใช้โทรทัศน์เป็นสื่อเพื่อเสนอขายสินค้า ไปสู่กลุ่มเป้าหมายได้ปริมาณมาก เจ้าของธุรกิจโฆษณาจึงต้องมาเช่าเวลาในการ นอกจากนี้สถานีที่ไม่มีรายได้จากการโฆษณาอาจใช้วิธีเก็บค่าบริการหรือค่าธรรมเนียม จากผู้ชมในการชมรายการของสถานี (Agee, Ault and Emery, 1988) เจ้าของรายการหรือสถานีจึงต้องพยายามแข่งขันกันหารายได้ โดยใช้กลยุทธ์ในการจัดรายการเป็นเครื่องมือหรือจัดรายการให้ดึงดูดผู้ชมให้ชมรายการตนมากที่สุด ดังนั้นทั้งผู้จัดรายการและเจ้าของธุรกิจโฆษณา ซึ่งเข้ามาเป็นผู้อุปถัมภ์รายการจะมีส่วนร่วมกันในการทำรายการให้ดี ถ้ารายการไม่ดีอัตราคนดูตก สินค้าในรายการก็ไปสู่สายตาผู้ชมน้อยลงทำให้เกิดผลกระทบทั้งสองฝ่าย เมื่อระบบธุรกิจเข้ามาเกี่ยวข้องในลักษณะการควบคุมรายการ จึงทำให้ขาดการมองเห็นคุณค่าทางศิลปะและสังคม

โดยสรุปปัจจัยพื้นฐานเปรียบได้กับ "ทุน" ขณะที่รายได้จะเป็นดรรชนีบ่งชี้ถึง "ความอยู่รอดของรายการ" นั่นคือ ถ้ามีรายได้มากผู้จัดรายการก็จะได้กำไรหรือเสมอตัวก็จะส่งผลให้รายการนั้นอยู่รอดหรือจัดต่อไปได้ แต่ถ้ารายได้จากการจัดรายการน้อยแสดงว่าการจัดรายการไม่สำเร็จ เมื่อผู้ชมน้อยลง ผู้ประกอบการโฆษณาที่ต้องการให้สินค้าตนไปสู่ประชาชนจำนวนมากก็จะไม่สนับสนุนรายการก็ขาดทุน ไม่สามารถดำเนินการต่อไปได้ นอกจากนี้ยังรวมถึงการต้องคำนึงถึงสภาพทางเศรษฐกิจในขณะจัดรายการที่ต้องศึกษาและดูแนวโน้มประกอบด้วย

1.3 แรงผลักดันทางด้านการเมือง

แรงผลักดันทางด้านการเมือง สัมพันธ์กับการจัดรายการโทรทัศน์ คือ มนุษย์อยู่ในสังคม จึงต้องมีกฎระเบียบเพื่อเป็นแนวทางในการปฏิบัติให้เป็นไปในทิศทางเดียวกัน ตามความเหมาะสมและการเมืองยังใช้โทรทัศน์ในฐานะสื่อมวลชนเพื่อสื่อสารประชาสัมพันธ์ และเสริมสร้างความเข้าใจอันดีระหว่างรัฐกับประชาชน

ในประเทศไทยพบว่า การกำเนิดโทรทัศน์นั้นเป็นเพราะแรงผลักดันทางการเมือง ขณะเดียวกันการเมืองต้องควบคุมโทรทัศน์ให้เป็นไปในทิศทางที่เหมาะสมทั้งนี้เพราะโทรทัศน์มีอิทธิพลในการหล่อหลอมทัศนคติ ตลอดจนการกำหนดรูปแบบวิถีการดำเนินชีวิต พฤติกรรมของประชาชนได้ (Agee, Ault and Emery, 1988) ซึ่งมีผลกระทบโดยตรงต่อการเมืองการปกครองของประเทศ แรงผลักดันทางการเมืองจึงทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงด้านการจัดรายการโทรทัศน์ โดยรัฐบาลได้ตั้งคณะกรรมการบริหารวิทยุกระจายเสียงและวิทยุโทรทัศน์ หรือ กบว. เป็นผู้สนองนโยบายการเมืองเกี่ยวกับกิจการวิทยุโทรทัศน์ ทั้งในด้านการดำเนินกิจการและการใช้วิทยุโทรทัศน์เป็นสื่อ มีการควบคุมกำกับงานด้านการจัดรายการของสถานีให้เป็นไปตามระเบียบที่กำหนดไว้ รวมถึงการใช้ดุลยพินิจว่ารายการลักษณะใดควรให้มีหรือไม่อย่างไรก็ตามการทำงานของ กบว. ก็เปลี่ยนไปตามนโยบายของรัฐบาลแต่ละยุคสมัยด้วย

2. องค์ประกอบหลักของการจัดรายการโทรทัศน์

2.1 ผู้ชม

รายการโทรทัศน์มีเป้าหมายหลักอยู่ที่การดึงดูดผู้ชมให้สนใจรายการของสถานีของตนให้มากที่สุด เพราะจำนวนผู้ชมยิ่งมากเท่าใด ก็เป็นเครื่องชี้ความสำเร็จในแง่รายได้และชื่อเสียงของการจัดรายการ ซึ่งเป็นที่สนใจของคนส่วนใหญ่ จำนวนผู้ชมจึงเป็นปัจจัยที่ผู้จัดรายการโทรทัศน์ต้องคำนึงถึง และต้องหาวิธีการที่จะเข้าถึงกลุ่มผู้ชมให้มากที่สุด จึงมีการแข่งขันดึงดูดผู้ชม โดยการตั้ง "กลุ่มเป้าหมาย" (Target audience) ของแต่ละรายการ เพื่อดึงส่วนแบ่งของกลุ่มผู้ชม (อรทัย ศรีสันติสุข, 2530)

การจัดรายการโทรทัศน์รายการหนึ่ง ๆ ต้องมีกลุ่มเป้าหมายที่แน่นอน นั่นคือการจัดกลุ่มผู้ชมให้สอดคล้องกับเนื้อหาและวัตถุประสงค์ของรายการโดยทั่วไปแล้วกลุ่มผู้ชมสามารถกำหนดได้คร่าว ๆ ดังนี้ (ปมข ศุภสาร, 2530)

1) ลักษณะทางประชากรศาสตร์ (demographics) ได้แก่ เพศ อายุ การศึกษา อาชีพ รายได้ ที่อยู่อาศัย ทั้งนี้เพื่อให้สอดคล้องกับวัตถุประสงค์รายการและความต้องการในการโฆษณาของผู้ประกอบการโฆษณา ในการศึกษาความเป็นไปได้ของกลุ่มผู้ชมที่มีอำนาจในการซื้อสินค้าและบริการ ซึ่งผู้จัดรายการต้องรู้ลักษณะดังกล่าว เพื่อนำไปใช้ประกอบการวางแผนจัดและผลิตรายการ

กลุ่มผู้ชมรายการที่จัดตามลักษณะดังกล่าว จะมีลักษณะที่ค่อนข้างเปลี่ยนแปลงง่าย การจัดรายการจึงต้องพยายามจัดให้ครอบคลุมมากที่สุด และต้องให้ความรู้สึกที่มั่นคงของผู้ชมรายการ (Hilliard, 1981) เพื่อที่จะดึงดูดผู้ชมให้มากนั่นเอง

2) ลักษณะทางจิตวิทยา (Psychographics) ใช้เพื่อหาความนิยมของผู้ชมที่เกี่ยวข้องกับลักษณะ บุคลิกภาพของบุคคล หรือกลุ่มในสังคม เช่น ความรุนแรง ก้าวร้าว ความเป็นตัวของตัวเอง การยินยอม การยอมรับ การปรับตัว ทักษะคติ ความเป็นอยู่

การจัดรายการให้สอดคล้องกับลักษณะดังกล่าว อาจทำได้โดยสร้างภาพให้เกี่ยวข้องกับจินตนาการอันกว้างไกลของผู้ชม รวมถึงการเจาะความสนใจ ความรู้สึกของผู้ชม โดยการใช้เทคนิคต่างๆ ช่วยเพื่อที่จะดึงความรู้สึกที่อยู่ลึกๆ ในใจผู้ชมออกมา (Hilliard, 1976)

จากลักษณะทั้ง 2 อย่างจะต้องนำมาพิจารณาร่วมกันในการกำหนดกลุ่มผู้ชมให้สอดคล้องกับการจัดรายการ ซึ่งจะเป็นเครื่องมือในการดึงดูดความสนใจของผู้ชมให้ติดตามชมรายการให้มากที่สุด เพื่อที่จะได้มีรายได้จากการโฆษณา มาเป็นค่าใช้จ่ายในการจัดรายการ

อย่างไรก็ตาม ในการจัดรายการให้ประสบผลสำเร็จนั้น ยังต้องคำนึงถึงความสัมพันธ์ระหว่างผู้จัด เนื้อหารายการ และผู้ชมด้วย (จุมพล รอดคำดี, 2519) โดยผู้ชมจะเลือกชมเฉพาะในสิ่งที่ตนเอง เห็นว่ามีประโยชน์หรือสนุกสนานกับตนเองได้ จึงพบว่าบางรายการแม้จะทำด้วยความประณีต แต่ผู้ชมน้อยทั้งนี้เพราะผู้ชมมองไม่เห็นสาระหรือความประณีตที่ผู้จัดรายการทำขึ้น สิ่งที่ต้องคำนึงถึงใน

ลักษณะของผู้ชมได้แก่ อายุ เพศ ความฉลาดมีไหวพริบ ระดับความรู้ ทักษะและความคิดเห็น ความเกี่ยวข้องกับสิ่งในชีวิต

2.2 ผู้ประกอบการโฆษณา

ผู้ประกอบการโฆษณาหรือผู้โฆษณาได้แก่ ธุรกิจอุตสาหกรรมที่ต้องการแนะนำ เรียกร้องความสนใจจากสาธารณชนให้มารู้จัก ชื่อ และใช้สินค้าหรือบริการ โดยผู้โฆษณาจะเป็นผู้ชำระเงินค่าบริการให้กับสื่อที่ใช้ในการโฆษณา

รายได้ของสถานีโทรทัศน์เพื่อการค้า ส่วนใหญ่จะได้อมาจาก 2 ลักษณะ (Agee, Ault and Emery, 1988) คือ

1. สถานีที่แพร่ภาพออกอากาศโดยไม่คิดมูลค่าจากผู้ชม แต่จะมีรายได้จากการโฆษณา
2. สถานีที่แพร่ภาพออกอากาศ โดยคิดค่าบริการหรือค่าธรรมเนียมจากผู้ชม เช่น โทรทัศน์ตามสาย

สำหรับสถานีโทรทัศน์ในประเทศไทยแล้ว รายได้ส่วนใหญ่มามากจากการให้บริการ สำหรับธุรกิจโฆษณาซึ่งมีรายได้ 2 ลักษณะ (ปมข ศุภสาร, 2530) คือ

1. จากการ "ขาย" เวลาโฆษณาในรายการของสถานี
2. จากการ "ให้เช่า" เวลาแก่ผู้จัดรายการภายนอก

อย่างไรก็ตามผู้จัดรายการถือว่าค่าเช่าเวลาเป็นต้นทุนในการจัดรายการ ซึ่งต้องนำออกจากรายได้ค่าโฆษณาทั้งหมด

ผู้โฆษณามีวิธีการ "ซื้อ" หรือ "เช่า" เวลาโฆษณาในรายการโดยการเข้าเป็น "ผู้อุปถัมภ์รายการ" ได้ 3 แบบ (จิรวรรณ สุรัสวดี และภาวดี จิตธรรมมา, 2526) คือ

1. ผู้โฆษณาเป็นผู้อุปถัมภ์รายการแต่เพียงผู้เดียว (Full program sponsor)
2. ผู้โฆษณากับผู้โฆษณาอื่นอีกรายหนึ่ง ผลัดกันเป็นผู้อุปถัมภ์รายการ (Alternate program sponsor)

3. ผู้โฆษณากับผู้โฆษณาอื่น ๆ ร่วมกันเป็นผู้อุปถัมภ์รายการ (Participating advertiser)

ผู้โฆษณาที่เป็นผู้อุปถัมภ์รายเดียว จะเป็นผู้จ่ายค่าใช้จ่ายทั้งหมดในการซื้อ เวลาและผลิตรายการ ซึ่งมีข้อดีคือ จะได้แสดงสินค้าของตนเต็มที่ แต่ค่าใช้จ่ายจะสูงมาก จึงใช้ เฉพาะกรณีแนะนำผลิตภัณฑ์ใหม่ หรือเพื่อประชาสัมพันธ์สถาบัน

ผู้โฆษณาที่ผลัดกันเป็นผู้อุปถัมภ์รายการจะเฉลี่ยกันในด้านทุน การซื้อเวลาและ ผลิตรายการ เป็นการกระจายงบประมาณเพื่อให้โฆษณาได้หลายรายการ และเป็นการลดการ เสี่ยงภัยในแต่ละรายการ

ผู้โฆษณาที่ร่วมกัน โดยการซื้อเวลาโฆษณา ซึ่งจะมีผู้ร่วมกันเฉลี่ยค่าใช้จ่าย เกิน 2 ราย สามารถเลือกซื้อในรายการได้หลายรายการ และเข้าถึงกลุ่มผู้ชมได้มากกว่า

เนื่องจากผู้โฆษณาเป็นผู้สนับสนุนเศรษฐกิจทั้งทางตรง และทางอ้อมเกือบทั้ง หมดในรายการโทรทัศน์ จึงมีบทบาทสำคัญในการกำหนดรายการด้วย ซึ่งโดยหลักการแล้ว ผู้ โฆษณาหรือผู้อุปถัมภ์รายการจะไม่ยุ่งเกี่ยวกับผู้จัดรายการ แต่ถ้าหากเป็นการสนับสนุนรายการโดย ผู้อุปถัมภ์เพียงรายเดียวมักจะมีบทบาทในการเสนอแนวคิดวัตถุประสงค์ ตลอดจนมีส่วนในการเลือก รูปแบบรายการด้วย

การจัดรายการของสถานีจึงจำเป็นต้องคำนึงถึงผู้อุปถัมภ์รายการ และกลุ่ม ผู้ชมด้วย เพราะผู้อุปถัมภ์รายการจะใช้อัตราค่าบริการรายการ (rating) เป็นพื้นฐานในการ อุปถัมภ์รายการ (อรรถัย ศรีสันติสุข, 2530)

อย่างไรก็ตาม ถ้าหากรายการได้รับความนิยมสูง คือมีอัตราผู้ชม (rating) มาก ผู้อุปถัมภ์ก็จะยังคงให้การสนับสนุนรายการต่อไป แต่ถ้ารายการไม่ได้รับความนิยม รายการก็ ไม่อาจสามารถดำเนินต่อไปได้ เพราะผู้อุปถัมภ์จะไม่ให้การสนับสนุน (Libert, Sprakin and Emily, 1982) ดังนั้นผู้อุปถัมภ์รายการจึงต้องเลือกอุปถัมภ์รายการที่มีคนนิยมสูง เพื่อที่จะได้โฆษณา ขายสินค้าให้ได้มากที่สุด

2.3 หน่วยงานของรัฐ

หน่วยงานของรัฐที่เกี่ยวข้องโดยตรงกับการจัดรายการโทรทัศน์คือคณะกรรมการ บริหารงานวิทยุกระจายเสียง และวิทยุโทรทัศน์หรือ กบว. ซึ่งมีหน้าที่เป็นผู้กำหนด นโยบาย และแนวทางปฏิบัติสำหรับสถานีวิทยุกระจายเสียงและวิทยุโทรทัศน์ ทุกแห่งให้ปฏิบัติตามโดยเฉพาะ

ในด้านกาหนดเกณฑ์ดำเนินการโฆษณา เช่น เวลาในการโฆษณา การดำเนินงานด้านรายการ เช่น ผู้ประกาศต้องได้รับใบอนุญาตจากกรมประชาสัมพันธ์ หรือเรื่องการใช้ภาษา การตรวจสอบ จำแนกประเภทรายการ การกำหนดเวลาออกอากาศ การให้คำแนะนำควบคุมดูแลและตรวจสอบ ความเรียบร้อยด้านรายการของสถานีทั้งหมด การพิจารณาความถูกต้องของเนื้อหารายการ เป็นต้น

นักจัดรายการจึงควรที่จะรู้กฎระเบียบให้เข้าใจเพื่อรายการของตนจะ ได้ไม่ขัดกับกฎระเบียบ เพราะกบว. มีอำนาจในการลงโทษตั้งแต่การตักเตือนเป็นลายลักษณ์อักษร การระงับการออกอากาศ ตลอดจนการสั่งเพิกถอน การศึกษากฎระเบียบ กบว. จะทำให้การ วางแผนจัดโครงสร้างรายการ กำหนดวัตถุประสงค์ เลือกรูปแบบและการเสนอเนื้อหาไม่ขัดต่อ ระเบียบจนเป็นผลกระทบต่อรายการ

นอกจาก กบว. แล้วยังมีหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการจัดรายการโทรทัศน์อีก เช่น คณะอนุกรรมการตรวจพิจารณาภาพยนตร์โทรทัศน์ประจำสถานี คณะกรรมการ คุ้มครองผู้บริโภค คณะกรรมการปฏิบัติการจิตวิทยาแห่งชาติ

3. องค์ประกอบในการสร้างสรรค์การจัดรายการ

3.1 วัตถุประสงค์ของการจัดรายการ

ผู้จัดรายการมักจะตั้งคำถามกับตนเองว่า ผู้ชมต้องการอะไรจากโทรทัศน์มากที่สุด ในเวลาที่เขามองการจัดรายการโทรทัศน์จึงควรจำแนกให้เห็นข้อแตกต่างอย่างเด่นชัด เช่น เพื่อบอกข่าวสาร เพื่อบันเทิงจิตใจ หรือเพื่อทั้ง 2 ประการ (DeFleur, Dennis and Everette, 1985)

โดยทั่วไปแล้วโทรทัศน์ตั้งขึ้นโดยมีวัตถุประสงค์เพื่อ

1. เสนอข่าวสารและความรู้
2. เสนอความคิดเห็น
3. เสนอความบันเทิง
4. เสนอบริการสาธารณะ (นภาพรณี อัจริยกุล, 2530)

ดังนั้น การกำหนดวัตถุประสงค์พื้นฐานทั่วไป จึงต้องกำหนดให้สอดคล้อง ระหว่าง "ความต้องการ" ของผู้ผลิตรายการให้สอดคล้องกับความต้องการของผู้ชมโดยผู้จัดต้อง

การที่จะ สื่อสารอะไรให้กับผู้ชม และผู้ชมจะได้รับอะไร ซึ่งหมายถึง "ผลที่คาดว่าจะเกิดขึ้น" หรือผลสะท้อนกลับมายังผู้จัดรายการ

นอกจากกำหนดวัตถุประสงค์พื้นฐานแล้ว ผู้จัดรายการยังต้องกำหนดวัตถุประสงค์ให้กระชับเข้า เพื่อเป็นการบอกถึงลักษณะเฉพาะของรายการ เช่น รายการจัดขึ้นเพื่ออะไร ใครคือกลุ่มเป้าหมายหลัก หรือ รูปแบบเนื้อหาจะเน้นหนักไปทางใด เป็นต้น

การกำหนดวัตถุประสงค์ของการจัดรายการที่เด่นชัด จึงมักจะระบุดังการเปลี่ยนแปลงเชิงพฤติกรรมของผู้ชมในด้านต่าง ๆ เช่น

- เพื่อให้ผู้ชมเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมนิสัย คือ ได้รับความรู้ ความเข้าใจ ความสามารถในการประยุกต์ วิเคราะห์ สังเคราะห์ ประเมินค่า เป็นต้น
- เพื่อให้ผู้ชมเปลี่ยนแปลงด้านเจตนิสัย คือ ความรู้สึก อารมณ์ ความสนใจ ทศนคติ ค่านิยม ความสนุกสนานเพลิดเพลิน
- เพื่อให้ผู้ชมเปลี่ยนแปลงด้านทักษะนิสัย คือ มีความชำนาญขึ้น (ชัยยงค์ พรหมวงศ์ และ นิคม ทาแดง, 2528)

3.2 ประเภทและรูปแบบรายการโทรทัศน์

ประเภทของรายการ จะแตกต่างกันไปตามเนื้อหาและความสนใจของผู้ชม การจัดประเภทรายการอาจจัดได้ดังนี้

1. รายการประเภทธุรกิจโฆษณา ได้แก่ รายการเพื่อการค้า รายการบริการสาธารณะ รายการส่งเสริมธุรกิจ
2. รายการประเภทบันเทิง ได้แก่ ละคร รายการผจญภัย รายการตลกขบขัน รายการวาไรตี้โชว์ รายการทอล์คโชว์ รายการเกม รายการสำหรับเด็ก ภาพยนตร์ รายการพิเศษ รายการกีฬา สารคดี เรื่องสั้น
3. รายการอื่น ๆ เช่น ข่าว รายการศาสนา ภาพยนตร์การศึกษา ศิลปวัฒนธรรม

โดยอัตราส่วนของการจัดรายการของสถานีโดยทั่วไป และพบว่า ประมาณ 75 % ของรายการโทรทัศน์จะเป็นรายการบันเทิง และอีก 25 % จะเป็นรายการข่าวบริการสาธารณะ โฆษณา การศึกษา กีฬารวมกันอยู่ (DeFleur, Dennis and Everette, 1985)

สำหรับประเทศไทยมีการจำแนกประเภทรายการออกเป็น 4 ประเภท คือ

1. รายการข่าว
2. รายการความรู้
3. รายการบันเทิง
4. รายการโฆษณาและบริการธุรกิจ (กรมประชาสัมพันธ์, 253๑)

นอกจากนี้ยังอาจจำแนกประเภทรายการโทรทัศน์ตามลักษณะกลุ่มผู้ชมได้ด้วย เช่น รายการโทรทัศน์สำหรับเด็ก รายการสำหรับวัยรุ่น รายการสำหรับพ่อแม่บ้าน รายการส่งเสริมอาชีพ การจำแนกตามถิ่นที่รับ เช่น รายการในประเทศ รายการต่างประเทศ การจำแนกตามสถานที่จัดรายการ เช่น รายการในห้องส่ง รายการนอกห้องส่ง การจำแนกตามสิ่งที่ใช้ในการผลิต เช่น รายการสด รายการภาพยนตร์หรือเทปโทรทัศน์ รายการผสม หรือจำแนกตามทุนการผลิตรายการ เช่น รายการที่มีผู้อุปถัมภ์ หรือรายการที่สถานีลงทุนเอง (จำนง รังสิกุล, 253๑)

รูปแบบของรายการ

รูปแบบของรายการ (format) หมายถึง วิธีการและลีลาในการนำเสนอเนื้อหาสาระและสิ่งที่อยู่ในรายการโทรทัศน์ ที่นิยมกันมากมี 12 รูปแบบ (ชัยยงค์ พรหมวงศ์ และนิคม ทาแดง, 2528) คือ

1. การพูดหรือบรรยายคนเดียว (Mono loque) มีผู้ปรากฏตัวคนเดียว และอาจมีภาพประกอบเพื่อไม่ให้เห็นหน้าผู้พูดตลอดเวลา รูปแบบนี้จะน่าสนใจเมื่อผู้ดำเนินรายการมีความรู้และความสามารถในการพูด เสนอเนื้อหาสาระ และมีภาพประกอบ
2. การสนทนา (Dialogue) มีคนมาพูดคุยกัน 2-3 คน โดยเป็นผู้ถามและคู่สนทนา มีการแสดงหรือแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกันในประเด็น รายการสนทนาที่ดี คู่สนทนาต้องมีความรู้ดีในประเด็นสนทนา และควรมีภาพประกอบ
3. การสัมภาษณ์ (Interview) มีผู้ทำหน้าที่สัมภาษณ์และผู้ถูกสัมภาษณ์ คือวิทยากร มาสนทนากัน โดยเล่าเรื่องที่ถูกลักษณะให้ฟัง ผู้สัมภาษณ์ต้องเตรียมคำถามเป็นชุด ๆ เพื่อให้ถามได้อย่างต่อเนื่อง พร้อมทั้งสามารถปรับคำถามให้เข้ากับสถานการณ์ได้

4. การอภิปราย (Discussion) มีผู้ดำเนินการอภิปรายหนึ่งคนทำหน้าที่ในการป้อนประเด็นหรือคำถามให้ผู้ร่วมอภิปรายตั้งแต่ 2 คนขึ้นไป แต่ไม่ควรเกิน 4 คนผู้อภิปรายแต่ละคนจะแสดงความคิดเห็นของตนในประเด็นต่าง ๆ อาจเสริมหรือแย้งคนที่พูดก่อนได้

5. เกมหรือการตอบปัญหา (Quiz Program) เป็นรายการที่จัดให้มีการแข่งขันระหว่างกลุ่มหรือผู้ร่วมรายการโดยการเล่นเกมหรือตอบปัญหา มีการให้รางวัลตอบแทนทั้งผู้แพ้และผู้ชนะ

6. สารคดี (Documentary Program) เป็นรายการที่เสนอเนื้อหาสาระด้วยภาพและเสียงบรรยายตลอดรายการโดยไม่มีพิธีกร ผู้ดำเนินรายการหรือผู้คนมาพูดคุยกัน มี 2 ประเภทคือ สารคดีเต็มรูป และถึงสารคดีซึ่งพูดคนเดียว

สารคดีเต็มรูป จะดำเนินเรื่องด้วยภาพตลอด อาจมีการแทรกความเห็นของผู้ที่เกี่ยวข้องบ้าง แต่ต้องไม่เกินครึ่งละ 1 นาที ซึ่งอาจเสนอคนเดียวหรือหลายคนสลับภาพก็ได้

สารคดีถึงพูดคนเดียว เป็นรายการที่มีผู้ดำเนินรายการทำหน้าที่เด่นเรื่องพูดคุยกับผู้ชมและใช้เสียงบรรยายตลอดรายการมีผู้ดำเนินรายการปรากฏตัวในตอนต้น ตอนกลางเท่าที่จำเป็น และสรุปรายการ นอกนั้นเป็นการแสดงเรื่องราว อาจมีการสัมภาษณ์ผู้ที่เกี่ยวข้องได้

รายการสารคดีเป็นรายการที่ให้ความรู้และการศึกษาดีมาก เพราะเสนอเป็นภาพควบคู่กับเสียงเป็นส่วนใหญ่ แต่ต้องสิ้นเปลืองเวลาในการผลิตและใช้งบประมาณสูง

7. ละคร (Drama) เป็นการเสนอเรื่องราวต่าง ๆ โดยการจำลองสถานการณ์เป็นละคร มีผู้แสดง มีการจัดสร้างฉาก แต่งตัวให้สมจริง ตลอดจนการใช้เทคนิค ถ่ายทำให้สมจริงมากที่สุด ซึ่งใช้ได้ทั้งรายการเพื่อการศึกษาและบันเทิง

8. สารละคร (Docu-drama) เป็นการผสมผสานระหว่างสารคดีกับละคร เพื่อให้การศึกษาความรู้และแนวคิดในเรื่องที่น่าเสนอ เช่นด้านนิติศาสตร์ สังคมวิทยา มานุษยวิทยา ทั้งนี้ต้องมีผู้ดำเนินรายการสรุปอธิบาย หรือขยายสาระที่ได้จากละครเสนอการเสนอด้วยสารละคร มีประโยชน์มากในทางการศึกษา เพราะผู้ชมจะได้ทั้งความรู้ ความเข้าใจและเพลิดเพลินมากกว่ารายการสนทนาหรือบรรยาย

9. การสาธิตและทดลอง (Demonstration) เป็นการเสนอ "วิธีการ" หรือ "กระบวนการ" เพื่อให้ผู้ชมได้แนวทางในการนำไปใช้จริง เช่น รายการปรุงอาหาร รายการดูแลสัตว์เลี้ยง การประดิษฐ์หรืองานฝีมือ เป็นต้น

10. เพลงและดนตรี (Music) เป็นการเสนอเพื่อบันเทิง หรือเพื่อการอนุรักษ์หรือการศึกษาก็ได้ เช่น รายการเพลงไทยเดิม รายการความรู้เกี่ยวกับเครื่องดนตรีชนิดต่าง ๆ การสอนร้องเพลงทางโทรทัศน์ หรือการแสดงดนตรีสมัยนิยม

11. รายการนิตยสาร (Magazine Program) เป็นการเสนอเนื้อหาหลายประเด็น หลายรูปแบบในรายการเดียวกัน โดยจัดเป็นชุด ๆ ให้มีความต่อเนื่องกัน ภายใต้เนื้อหาหลัก (theme) เดียวกัน

12. รายการถ่ายทอดสด (Live Program) เป็นการรายงานเหตุการณ์สด เช่น กีฬา งานพิธีสำคัญ มีผู้ดำเนินรายการในการนำเรื่องและเชื่อมเหตุการณ์

3.3 เทคนิคการเสนอเนื้อหาสาระ

รายการโทรทัศน์จะมีเนื้อหาสาระสำคัญอย่างไร ขึ้นกับประเภทของรายการว่าเป็นรายการประเภทใด เมื่อผู้ชมชมแล้วจะได้รับอะไร ดังนั้นการที่ผู้ชมจะเข้าใจเนื้อหา จะต้องได้รับสาระหรือสารก่อน

รายการโทรทัศน์จะสร้างภาพที่เกี่ยวข้องกับจินตนาการของผู้ชมรวมถึงเจาะลึกถึงความสนใจ ความรู้สึกของผู้ชมจึงมีการใช้เทคนิคต่าง ๆ เพื่อให้เกิดภาพตรงตามจินตนาการผู้ชมหรือเป็นการกระตุ้นให้ผู้ชมเกิดจินตนาการตาม (Hilliard, 1981)

เทคนิคหรือวิธีการนำเสนอเนื้อหาสาระนั้น ผู้จัดรายการหรือผู้อำนวยการผลิตตลอดจนผู้กำกับจะประชุมร่วมกัน ทั้งนี้ต้องดูวัตถุประสงค์ เนื้อหาและรูปแบบของรายการประกอบกันด้วย

การนำเสนอเนื้อหา มีวิธีการพิจารณา 2 ประเด็น คือ

1. การนำเสนอโดยผู้นำเสนอในรายการ เช่น ผู้อ่านข่าวในรายการข่าว พิธีกรในรายการโชว์มีบทบาทเป็นผู้นำเสนอ ซึ่งจัดว่าเป็นผู้มีบทบาทหรืออิทธิพลในการดึงดูดผู้ชมให้สนใจในรายการได้ดี ดังนั้นผู้นำเสนอรายการจึงต้องมีบุคลิกลักษณะ ท่วงท่าที่ดีมีไหวพริบพูดจาชัดเจน ถูกต้อง แต่งตัวดี เป็นต้น

2. การนำเสนอโดยจัดโครงสร้างของเนื้อหาสาระ แต่ต้องคำนึงถึงรูปแบบของรายการ ตลอดจนถึงต้องเป็นโครงสร้างที่ไม่ซับซ้อนด้วย

การกำหนดโครงสร้างของเนื้อหาสาระและรูปแบบในรายการควรมี 3 ชั้นคือ ชั้นแรกเริ่ม ชั้นกลาง และชั้นสุดท้าย โดยเรียงลำดับและให้เห็นความแตกต่างระหว่างชั้นให้เด่นชัด และควรเชื่อมต่อกันด้วย (Schneider, 1987)

สำหรับวิธีการนำเสนอของโครงสร้างมีดังนี้ (ปมขุ ศุภสาร, 2530) คือ

1. การนำเสนอเนื้อหาโดยเรียงลำดับก่อนหลัง ตามเวลาหรือเรียงตามความสำคัญจากน้อยไปหามาก
2. การนำเสนอเนื้อหาโดยการใช้จุดเด่น ของเนื้อหาเป็นหลักของรายการแต่ละช่วง ตามความสำคัญ ซึ่งอาจให้จุดเด่นอยู่ในช่วงต้น กลาง หรือท้ายรายการ
3. การนำเสนอโดย จัดแบบเล่าเรื่องในอดีต (flash back) สลับกับปัจจุบัน

3.4 เวลาและอารมณ์ของรายการ

เวลาของรายการหมายถึง

1. เวลาในการออกอากาศของรายการและกำหนดตารางออกอากาศ
2. ความยาวของรายการแต่ละรายการ ตามความเหมาะสมของเนื้อหาประเภทและรูปแบบ
3. ความยาวของรายการแต่ละช่วงในรายการเพื่อจะได้จัดเวลาให้มีการโฆษณา
4. ความยาวของแต่ละตอน ฉาก (scene) หรือ คัท (cut) เพื่อนำมาตัดต่อเป็นเนื้อหาของรายการ
5. เวลาในการดำเนินรายการแต่ละช่วงซ้ำเร็วเพียงใด

การจัดช่วงเวลาในรายการ ต้องคำนึงถึงผู้ชมด้วย กล่าวคือ ต้องจัดให้สอดคล้องกับความสามารถที่จะรับชมรายการของผู้ชม ทั้งนี้เพราะผู้ชมจะชมรายการในเวลาที่แตกต่างกัน ดังนั้นเมื่อรายการมีวัตถุประสงค์ที่จะถึงผู้ชมแล้ว จึงต้องจัดรายการในเวลาที่เหมาะสมกับกลุ่มของตน การจำแนกเวลาของผู้ชมรายการอาจจำแนกได้ 3 ลักษณะ คือ รายการช่วงกลางวัน (daytime) รายการช่วงเวลายอดนิยม (primetime) และช่วงเวลาสำหรับกลุ่มเป้าหมายที่มีลักษณะจำกัด (limited-audience) เช่น เวลาเช้าวันอาทิตย์ หรือช่วงเช้าตรู่หรือตอนดึกของแต่ละวัน (DeFleur, Dennish and Everette, 1985)

สำหรับอารมณ์ของรายการหมายถึง การทำให้ผู้ชมมีอารมณ์ร่วมในการรับชมรายการ หรือคล้อยตามทั้งนี้อาจขึ้นกับเวลาข้างต้น หรือผู้ดำเนินรายการ ผู้แสดงเนื้อหาสาระมาก เครื่องแต่งกาย รวมถึงบทในรายการด้วย

รายการโทรทัศน์สำหรับเด็ก

รายการโทรทัศน์สำหรับเด็กหมายถึง

1. รายการที่จัดขึ้นเพื่อให้เด็กตั้งแต่วัยก่อนเรียน จนถึงอายุประมาณ 11-12 ปี โดยเป็นรายการที่ให้ความบันเทิงอย่างไม่เป็นพิษเป็นภัย แต่ให้ความรู้อย่างกว้างขวาง มีการปลูกฝังจริยธรรมและค่านิยมที่ดีงาม รวมทั้งเสริมสร้างความคิดสร้างสรรค์ให้เด็กด้วย (นักสื่อสาร, 2524)

2. รายการที่มุ่งจัดให้เด็กดูเข้าใจ สนุกสนานได้ความรู้และประโยชน์จากรายการนั้นไม่ว่าจะเป็นทางร่างกายหรือจิตใจ (จุมพล รอดคำดี, 2525)

3. รายการที่จัดเสนอโดยคำนึงถึงคนดูที่เป็นเด็กเป็นหลักทั้งนี้ผู้แสดงอาจเป็นเด็กหรือผู้ใหญ่ หรือใช้สื่ออื่น ๆ อย่งไรก็ได้ ซึ่งอาจเป็นรายการที่ผลิตขึ้นในประเทศหรือเป็นรายการสำเร็จรูปจากต่างประเทศ (อรชума ยุทธวงศ์, 2525)

4. รายการที่จัดขึ้นสำหรับเด็กและเยาวชน 5 วัย คือ วัยก่อนเข้าเรียน วัย 5-7 ปี วัย 8-11 ปี วัย 12-15 ปี และวัย 16-19 ปี โดยแต่ละรายการจะเหมาะสมกับวัย (จำนง รั้งสิกุล, 2530)

5. รายการที่มีความง่ายให้ทั้งบันเทิง การสอนและการศึกษาพร้อม ๆ กัน (Howe, 1977)

อาจกล่าวโดยสรุปได้ว่า รายการโทรทัศน์สำหรับเด็กหมายถึง รายการโทรทัศน์ที่จัดขึ้นโดยมีวัตถุประสงค์เพื่อสำหรับให้เด็กดูและอาจครอบคลุมถึงเยาวชนด้วย มุ่งให้เด็กดูแล้วเข้าใจได้รับความสนุกสนาน บันเทิง ไม่เป็นพิษเป็นภัย ให้ความรู้อย่างกว้างขวาง มีการปลูกฝังทัศนคติและค่านิยมที่ดีงามให้สอดคล้องกับสังคม รวมทั้งก่อประโยชน์แก่เด็กทั้งทางร่างกายและจิตใจ ซึ่งอาจเป็นรายการที่ผลิตขึ้นในประเทศหรือเป็นรายการสำเร็จรูปจากต่างประเทศก็ได้

ลักษณะของรายการโทรทัศน์สำหรับเด็ก

เด็กเป็นกลุ่มที่มีลักษณะพิเศษ คือ ยังขาดวุฒิ ภูมิปัญญา ประสบการณ์ในการเรียนรู้ หรือ การตัดสินใจว่าอะไรเหมาะสมหรือไม่เมื่อเขาชมรายการโทรทัศน์ (Hodge and Tripp, 1986) ดังนั้น รายการโทรทัศน์สำหรับเด็กจึงควรที่จะมีลักษณะพิเศษที่แตกต่างไปจากรายการทั่ว ๆ ไป ซึ่ง อาจพิจารณาได้จากหลายเหตุผล เช่น รูปแบบรายการ วัยและพัฒนาการของเด็ก เพื่อจะช่วยให้การจัดรายการโทรทัศน์ถูกต้องตามวัตถุประสงค์และเป้าหมายมากที่สุด

จุมพล รอดคำดี (2525) กล่าวว่า รายการโทรทัศน์สำหรับเด็กเป็นรายการอะไรก็ได้ ที่มีลักษณะดังนี้

1. เด็กเป็นผู้แสดงนำ หรือเป็นหุ่นเป็นการ์ตูน
2. เป็นเรื่องราวหรือความรู้ที่คิดว่าเหมาะกับเด็ก
3. ชื่อรายการบอกว่าเป็นรายการเด็ก

รายการโทรทัศน์สำหรับเด็กนั้น เป็นรายการที่มุ่งให้เด็กดูแล้วเข้าใจ สนุกสนาน และได้รับความรู้จากรายการนั้น ๆ ไม่ว่าจะ เป็นทั้งทางร่างกายหรือจิตใจ ดังนั้นจึงควรให้ทั้งการศึกษา และบันเทิงโดยจัดให้สัมพันธ์กับช่วงอายุของเด็ก เพื่อที่จะให้เด็กสนใจมากที่สุดทั้งนี้เพราะบางครั้ง สิ่งที่มีลักษณะใหม่หรือทำทนายอาจเหมาะสมสำหรับเด็กช่วงอายุหนึ่ง ขณะเดียวกันอาจเป็นเรื่องน่าเบื่อสำหรับเด็กอีกช่วงหนึ่งได้เช่นกัน (Comstock, 1982) รวมถึงเหตุผลในการเลือกรับสารของบุคคล กล่าวคือ บุคคลจะเลือกรับสารที่ตรงกับความสนใจ ความต้องการของงาน ซึ่งถ้าไม่ตรงกับทัศนคติหรือความคิดเห็นของตนก็จะไม่รับสารนั้น จึงจำเป็นที่ต้องทราบความสนใจของผู้ที่เราจะส่งสารไปเพื่อให้สารตรงกับความต้องการ และที่สำคัญคือ การใช้วิธีการจูงใจเพื่อนำไปสู่ความสนใจนั้น ๆ (Klapper, 1960) ดังนั้นการที่เด็กจะสนใจในรายการที่จัดสำหรับเด็กโดยเฉพาะ จะมาน้อยเพียงใดย่อมต้องขึ้นกับองค์ประกอบที่จูงใจในการชมรายการนั้น ๆ และนอกจากนี้ รายการโทรทัศน์บางรายการภายใต้เงื่อนไขหรือสถานการณ์หนึ่งอาจเป็นสื่อรุนแรงสำหรับเด็กขณะที่บางรายการอาจเป็นสิ่งที่ดี จึงอาจกล่าวได้ว่าโทรทัศน์เป็นสิ่งที่ดีและเวลาเดียวกันอาจไม่เหมาะสมสำหรับเด็ก (Unseco, 1968)

การจัดรายการสำหรับเด็กเพื่อให้สอดคล้องกับเหตุผลดังกล่าวจึงควรคำนึงถึงพัฒนาการของเด็กแต่ละวัยเพื่อให้เกิดความแตกต่างจากรายการโทรทัศน์ทั่วไปดังนี้ (Schneider, 1987)

1. วัยก่อนเข้าเรียน (อายุ 1-5 ปี) เด็กวัยนี้ยังไม่มีความสามารถในการอ่าน จึงสิ้นเปลืองเวลาไปกับการฟังหรือการดูโทรทัศน์ความเข้าใจในเนื้อหาของเรื่องราวยังไม่ทั้งหมด คือ เข้าใจเพียงบางส่วน และยังขาดความสามารถในการลำดับเรื่องราวรวมถึงการปะติดปะต่อเรื่องราว รายการโทรทัศน์สำหรับเด็กวัยนี้ จึงควรสั้น กระชับ ชัดเจน เนื่องจากเด็กวัยนี้มีช่วงความสนใจสั้น

2. วัยเรียนตอนต้น (อายุ 6-9 ปี) เด็กวัยนี้จะมีลักษณะมีความนิยมหรือคลั่งไคล้สิ่งที่ชอบสูง ความคิดผันแปรง่าย เป็นกลุ่มที่สิ้นเปลืองเวลาในการดูโทรทัศน์อย่างมากโดยเฉพาะเสาร์-อาทิตย์ ที่ดูตั้งแต่เช้าถึงบ่าย

เด็กวัยนี้มีลักษณะพิเศษ เช่น ทำอะไรอย่างไวรวดเร็ว กระฉับกระเฉง ขณะเดียวกันก็มีความรักสวยรักงาม ชอบเอาอย่างวีระบุรุษ หรือนิยมการใช้สติปัญญาเพื่อเอาชนะสิ่งต่าง ๆ และเริ่มมีความสัมพันธ์กับเพื่อน ๆ สูงขึ้น มีความอยากรู้อยากเห็น ชอบประดิษฐ์คิดค้น รวมถึงเริ่มมีความรู้สึกหวงแหนและเป็นเจ้าของ

3. วัยก่อนวัยรุ่น (อายุ 10-12 ปี) เด็กวัยนี้จะมีลักษณะเริ่มเป็นตัวของตัวเอง เช่นทัศนคติ แง่มุมมอง พฤติกรรม และมองว่าตนเองแตกต่าง จากเด็กในด้านต่าง ๆ เช่น เห็นว่าเรื่องเพื่อนจะต่างจากชีวิตจริง มีความเห่อหรือนิยมตามแบบอย่างพวกวัยรุ่น เลียนแบบพฤติกรรมของผู้ใหญ่ เช่น การใช้คำพูด ขณะที่ความสัมพันธ์กับทางบ้านจะลดลง ความสัมพันธ์กับกลุ่มเพื่อน สูงขึ้นเช่น รู้จักปรึกษาหารือกัน หรือมีความลับต่อกัน มีการเรียนรู้สมาคมและเริ่มวางแผนอนาคต

การดูโทรทัศน์ ของเด็กนั้นพบว่า เด็กเริ่มดูโทรทัศน์เมื่ออายุ 2 ขวบขึ้นไป และเริ่มแยกหรือรู้ว่ารายการใดคือรายการสำหรับเด็ก เมื่ออายุ 3 ขวบ (Schramm, Lyle and Parker, 1961) เนื้อหาในรายการโทรทัศน์สำหรับเด็กโดยทั่ว ๆ ไปควรมีแนวทางกว้าง ๆ คือ

1. ควรให้เด็กรู้จักกับโลกภายนอก โดยการนำเด็กให้รู้จักสิ่งต่าง ๆ รอบตัวให้มากมายขึ้น รวมถึงความรู้หรือสิ่งแปลกใหม่ ที่ไม่ยากสำหรับการเข้าใจของเด็ก

2. แนะนำให้เด็กรู้จักการปฏิบัติตนที่เหมาะสมในชีวิตประจำวัน เพื่อให้เด็กรู้จักการปฏิบัติตนและวางตนได้อย่างเหมาะสมกับสถานการณ์ต่าง ๆ ของสังคม เช่น

การเรียนรู้มารยาท ที่เป็นที่ยอมรับของสังคม การปฏิบัติด้านสุขอนามัย การศึกษาเล่าเรียน

3. การฝึกทักษะต่าง ๆ เช่น งานประดิษฐ์ งานฝีมือ เพื่อกระตุ้นเด็กฝึกหัดทำสิ่งต่าง ๆ ให้เหมาะสมกับวัย และความสนใจ

4. การให้ความบันเทิง อาจเป็นรูปแบบการเล่าเรื่อง เล่านิทาน ซึ่งเป็นสิ่งที่เด็กชอบและผู้จัดควรสอดแทรกคติสอนใจ ข้อคิดและคุณค่าบางอย่างแก่เด็ก(อรรถัย ศรีสันติสุข, มปป.)

นอกจากจะสอดแทรกความรู้ด้านพุทธิพิสัย คือ ความรู้ ความเข้าใจด้านเจตพิสัย คือ ความรู้สึก อารมณ์ ทศนคติ ค่านิยม ตลอดจนทักษะพิสัยแล้ว รายการโทรทัศน์สำหรับเด็กควรสอดแทรกความสมจริง คือ การให้ความสำคัญในการเป็นคนที่มีสมบูรณ์ทั้งทางร่างกายและจิตใจ ตลอดจนแทรกกระบวนการขัดเกลาทางสังคม (socialization) เพื่อกล่อมเกลาเด็กให้เป็นไปในลักษณะตามที่สังคมคาดหวังหรือต้องการ (Schramm, Lyle and Parker, 1961)

หากจะจำแนกลักษณะรายการโทรทัศน์สำหรับเด็กให้กระชับเห็นชัดขึ้นอาจจำแนกได้ตามลักษณะของวัยเด็กดังนี้

1. เด็กวัย 3 ขวบครึ่ง ถึง 5 ขวบ เนื้อหารายการควรใกล้เคียงกับสิ่งแวดล้อมที่เขพบเห็นในชีวิตประจำวัน การดำเนินเรื่องควรง่าย ให้คุณหรือโทชอย่างเด่นชัดไม่ซับซ้อน เช่น การ์ตูนที่มีพระเอกกับผู้ร้ายเพียง 2-3 ตัวหรือเป็นรายการอธิบายเพราะเด็กวัยนี้เป็นเด็กช่างฝัน

2. เด็กวัย 6-7 ขวบ เนื้อหาควรเกี่ยวกับธรรมชาติมากขึ้น และเด็กวัยนี้ชอบแสดงออก ชอบขยอให้กำลังใจ ชอบอธิบาย การต่อสู้กัน ไม่ชอบเรื่องยาว ๆ

3. เด็กวัย 10-12 ขวบ เป็นเนื้อหารายการที่ใกล้เคียงกับชีวิตจริงมากขึ้น เพราะเด็กเข้าใจสังคมมากขึ้น เนื้อเรื่องจึงควรมีเหตุผลมากขึ้น อย่างไรก็ตามยังคงมีเรื่องการผจญภัย และความรักรักพวกน้อง (จุมพล รอดคำดี, 2525)

อย่างไรก็ตาม โครงสร้างของรายการควรมีความง่าย กระชับชัดเจน เนื้อหาควรมีลักษณะให้ความรู้กว้างขวาง บอกความจริงมากกว่าจะให้เกิดจินตนาการ การจัดรายการจึงมีความยุ่งยากและละเอียดอ่อน ผู้จัดจึงไม่ควรเอาสภาพตัวเองในปัจจุบันเป็นที่ตั้ง แต่ควรศึกษา

เกี่ยวกับพฤติกรรม การเจริญเติบโตและความสนใจของเด็ก หรืออย่างน้อยก็ควรนึกย้อนถึงประสบการณ์ของตนเองในอดีต

ดังนั้นการจัดโครงสร้างของรายการจึงควรง่ายกระชับ โดยเสนอเนื้อหาและรูปแบบที่จะสื่อสาร 3 ชั้นคือ ชั้นแรกเริ่ม ชั้นกลาง และชั้นสุดท้าย ทั้งนี้คงให้เห็นความแตกต่างระหว่างชั้นเพื่อไม่ให้เด็กสับสนแต่ขณะเดียวกันก็ควรมีการเชื่อมโยงแต่ละชั้นให้ต่อเนื่องกันด้วย

สิ่งที่ต้องคำนึงถึงสำหรับการจัดรายการโทรทัศน์สำหรับเด็ก นอกเหนือจากลักษณะทางพฤติกรรม หรือพัฒนาการของวัยเด็กแต่ละช่วงแล้ว เวลาในรายการโทรทัศน์ก็เป็นสิ่งจำเป็นด้วย เวลาที่เหมาะสมในการนำเสนอสำหรับรายการโทรทัศน์ สำหรับเด็กมีดังนี้

เด็กประถมต้น (ป.1-ป.4) ความยาวของรายการควรเป็น 5-10 นาที

เด็กประถมปลาย (ป.5-ป.6) ความยาวของรายการควรเป็น 12-14 นาที

เด็กมัธยมศึกษา ความยาวของรายการควรเป็น 20-23 นาที

หากความยาวของรายการเกินกว่านี้ ความสนใจของเด็กจะลดลง และไม่เข้าใจในเนื้อหาได้โดยตลอด ซึ่งเด็กมักจะลืมเนื้อหาในตอนต้น (จุมพล รอดคำดี, 2519)

รูปแบบของรายการโทรทัศน์สำหรับเด็กปัจจุบันได้มีการพัฒนาไปมาก ทั้งในด้านเทคนิคการผลิตเนื้อหาสาระของรายการ เช่น รายการทางวิชาการ รายการเด็กเล่นเกม รายการให้เด็กรายงานข่าว กิจกรรมต่าง ๆ และลักษณะวิพริทัศน์า ซึ่งแต่ละรายการล้วนเป็นการพัฒนาเด็กให้แสดงความสามารถในทางที่สร้างสรรค์

รูปแบบรายการโทรทัศน์สำหรับเด็กอาจจำแนกตามลักษณะรายการที่ผลิตในประเทศและรายการที่ผลิตสำเร็จรูปจากต่างประเทศ (อรชума ยุทธวงศ์, 2525) ดังนี้

รายการในประเทศ

1. รูปแบบที่เน้นการแสดงออกของเด็ก ๆ ซึ่งอาจจัดในรูปของชมรมหรือสโมสร มีกิจกรรมให้เด็กทำ หรือแสดงออก บางรายการอาจเปิดโอกาสให้เด็กวางแผนและจัดทำรายการเองด้วย

2. รายการวิพริทัศน์า ซึ่งประกอบด้วย รายการย่อย ๆ หลายรายการ เช่น หุ่น ทายปัญหา เล่นเกม เล่นนิทาน สัมภาษณ์

3. รายการละครหรือภาพยนตร์สำหรับเด็กอาจถูกเป็นเรื่องจบในตอนหรือหลายตอนจบ
4. รายการตอบปัญหาความรู้สำหรับเด็กและเยาวชน เป็นการแข่งขันความรู้ของเด็กในสาขาต่าง ๆ
5. รายการอื่น ๆ ที่จัดเป็นครั้งคราวในโอกาสพิเศษต่าง ๆ นอกจากนี้ยังมีรายการอีกประเภทหนึ่งที่มีอิทธิพลต่อเด็ก คือ ภาพยนตร์โฆษณาทางโทรทัศน์อาจเป็นสิ่งมีค่าสำหรับเด็กที่ใช้เด็กเป็นสื่อ

รายการต่างประเทศ

รายการต่างประเทศมักเป็นภาพยนตร์การ์ตูน ซีรีส์ตลก สาระคดีง่าย ๆ ที่ให้ความรู้สำหรับเด็ก หรือเป็นรายการสำหรับเด็กโดยเฉพาะที่มีการแปลบทและพากษ์เสียงภาษาไทยลงไป

การดูรายการโทรทัศน์ของเด็กโดยทั่วไปแล้วเรามักพบว่า นอกจากเด็กจะดูรายการโทรทัศน์ที่มีลักษณะเป็นรายการสำหรับเด็กโดยเฉพาะ เช่น การ์ตูน นิทาน แล้วบางครั้งยังพบว่าเด็กจะดูรายการที่เป็นรายการที่จัดขึ้นทั่วไปสำหรับผู้ใหญ่ ซึ่งบางรายการไม่เหมาะสมสำหรับเด็ก ซึ่งอาจทำให้เด็กแยกแยะไม่ออกถึงความถูกต้องของเนื้อหาในรายการดังกล่าว จนส่งผลเป็นอันตรายต่อเด็กภายหลัง

เนื่องจากการที่เด็กสามารถดูรายการได้โดยไม่จำกัด และลักษณะรายการที่มีความหลวมลำหรือคาบเกี่ยวกันนี้เอง ลักษณะรูปแบบของรายการจึงอาจจำแนกได้ตามวัยและสามารถแสดงให้เห็นถึงความเกี่ยวเนื่องกันได้ดังนี้ (Schramm, Lyle and Parker, 1961)

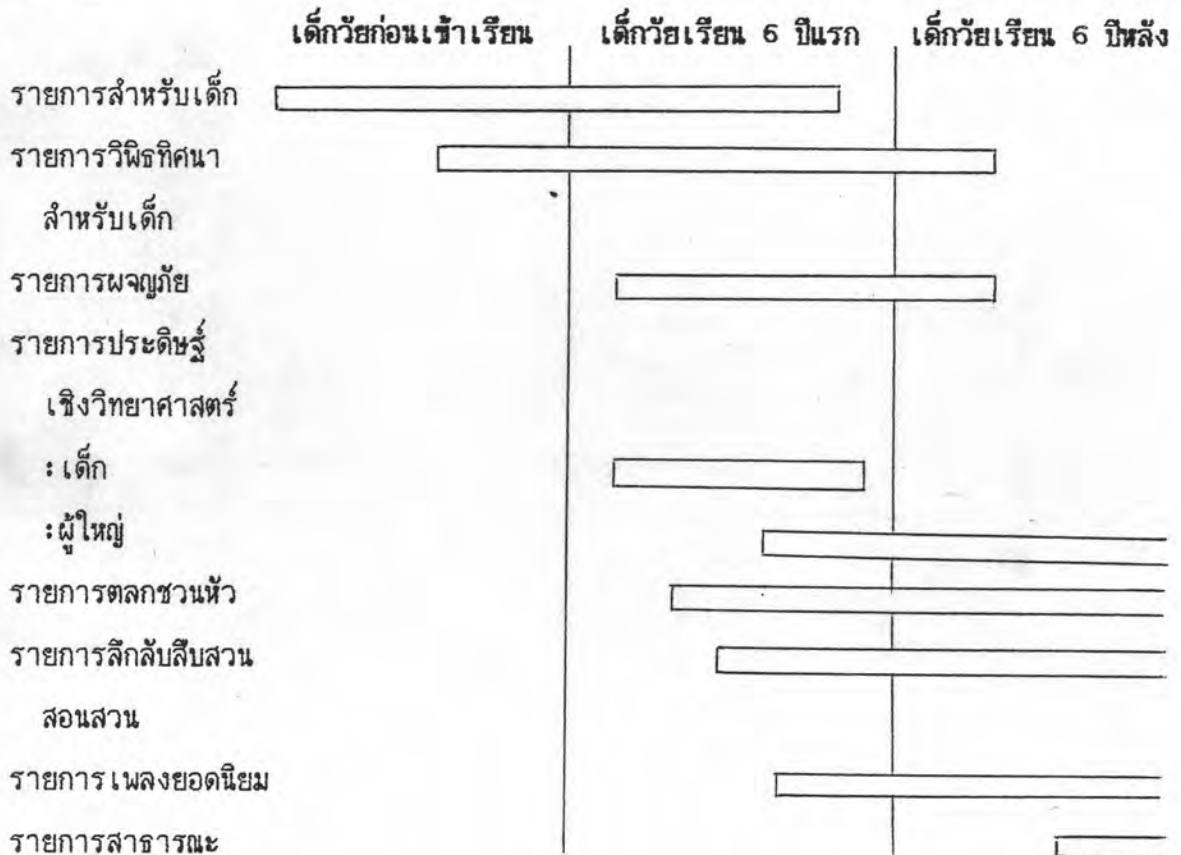
1. รูปแบบรายการสำหรับเด็กก่อนเข้าเรียน ควรเป็นการ์ตูน หุ่น หรือการละเล่นที่เหมือนกับที่เด็กมีส่วนร่วม การแสดงออก ความสนุกสนาน
2. รูปแบบรายการสำหรับเด็กวัยเรียนตอนต้น ได้แก่
 - รายการวาไรตี้ หรือวิพธิศนา เช่น การ์ตูน การผจญภัย นิยาย-ปรัมปราเชิงประวัติศาสตร์ หรือเกี่ยวกับธรรมชาติ
 - รายการเกี่ยวกับการผจญภัย ที่มีเนื้อหาง่าย ๆ แสดงถึงความแข็งแรง ความดีของวีระบุรุษ

- รายการเกี่ยวกับการประดิษฐ์ทางวิทยาศาสตร์ ซึ่งคล้ายกับการ
พจนานุกรม แต่ควรเป็นเรื่องราวในอนาคต อวกาศ จรวด เป็นต้น ซึ่งมีพื้นฐานเป็นจริงตามหลัก
วิทยาศาสตร์

3. รูปแบบรายการสำหรับวัยรุ่น ได้แก่ รายการสืบสวนสอบสวน แนวอาช
ญากรรม ซึ่งเป็นเรื่องของนักสืบหรือวีระบุรุษ ที่ใช้ทักษะในการแก้ปัญหา ซึ่งเป็นรายการสำหรับ
ผู้ใหญ่ แต่เด็กประถมที่เริ่มเป็นวัยรุ่นให้ความสนใจดูรายการละครแนวตลกชวนหัว

4. รูปแบบรายการสำหรับวัยผู้ใหญ่ ได้แก่ รายการเพลงยอดนิยม การฝึก
ร้องเพลง การเต้นรำ หรือรายการที่เสริมสร้างเสน่ห์ ซึ่งพบว่าเด็กหญิงจะให้ความสนใจมาก
กว่าผู้ชาย และเป็นที่ยุ้ยรุ่นสนใจมากที่สุด ๆ ที่เป็นรายการสำหรับผู้ใหญ่

ปัจจุบันพบว่า มีเด็กจำนวนน้อยที่จะดูรายการสำหรับเด็กได้นาน ๆ เพราะเด็กชอบราย
การที่จัดสำหรับผู้ใหญ่หรือรายการสาธารณะทั่วไป ซึ่งมีลักษณะคาบเกี่ยวหรือเกี่ยวเนื่องกันซึ่งแสดง
ได้ดังนี้

อย่างไรก็ตาม การจัดรายการสำหรับเด็กนับได้ว่าเป็นเรื่องยากที่จะทำให้รายการนั้นมีทั้งคุณค่าทางการศึกษาและการดึงดูดความสนใจให้สนใจติดตาม รวมถึงการต้องแข่งขันกับรายการอื่น ๆ

รูปแบบรายการที่ผู้ผลิตเชื่อว่าจะให้ความรู้ข่าวสารข้อมูลมาก คือ รายการแบบนิยายสาร ทั้งนี้เพราะทำให้เด็กได้ชมรายการลักษณะต่าง ๆ เช่นมีความตื่นเต้น ผจญภัย ความสนุก ซึ่งแต่ละส่วนจะเสนออย่างกระชับรวดเร็ว ไม่น่าเบื่อ (Howe, 1977) นอกจากนี้รายการแบบวิพริทัศน์าก็เหมาะสำหรับเด็กเพราะความหลากหลายของเนื้อหาจะช่วยดึงดูดความสนใจของเด็กไม่ให้เบื่อหน่าย เช่น การเปิดโอกาสให้เด็กมีส่วนร่วม เล่นเกม ร้องเพลง หรือมีรายการเป็นภาพยนตร์การ์ตูน ภาพยนตร์สั้น ๆ รวมถึงนิทาน เรื่องสั้น การใช้หุ่นประกอบการเล่าเรื่อง เป็นต้น (อรทัย ศรีสันติสุข, มปป.)

การจัดรายการโทรทัศน์สำหรับเด็กนอกจากต้องคำนึงถึงพฤติกรรม ช่วงอายุของเด็กในแต่ละวัย ซึ่งเป็นกลุ่มเป้าหมายแล้ว ผู้จัดรายการในฐานะที่เปรียบดังผู้กั้นกรงเนื้อหา (Gate keeper) ยังต้องคำนึงถึงตัวเองด้วยว่าตัวเองกำลังทำอะไรอยู่และคำนึงถึงสิ่งต่าง ๆ ต่อไปนี้หรือไม่

- ผู้จัดรายการจัดทำรายการได้ดีพอหรือยัง
- เด็กจะได้อะไรจากการดูรายการ
- เด็กจะได้ความรู้อะไรเพิ่มเติม
- เด็กจะมีความคิดเห็นอย่างไรหลังจากดูรายการ
- ใครคือผู้ชมรายการ
- โทรทัศน์มีบทบาทหรือผลต่อการเรียนหรือไม่ (Sleeman, 1988)

เนื่องจากเด็กเป็นผู้ชมกลุ่มใหญ่และใช้เวลาในการดูโทรทัศน์มากที่สุด และจากการสืบเสาะเวลาดังกล่าว ทำให้เกิดภาวะวิกฤติต่อตัวเด็กได้ (Sleeman, 1988) ทั้งนี้เพราะผู้จัดรายการส่วนใหญ่นั้นไม่มีความรู้เกี่ยวกับเด็กหรือมีน้อย และที่สำคัญที่สุดคือผู้ผลิตรายการที่เป็นผู้ใหญ่ มักคิดว่าเด็กน่าจะรู้อะไรเหมือนที่ผู้ใหญ่รู้ คือ เอาตัวเองเป็นมาตรฐานสำหรับเด็ก

การจัดรายการสำหรับเด็กจึงเป็นโอกาสที่จะเสนอความคิดสร้างสรรค์ ซึ่งสำหรับเด็กเองแล้วพวกเขามีความพร้อมที่จะเปิดรับโลกใหม่และเขาคิดว่าสิ่งที่เขาได้จากรายการโทรทัศน์นั้นมีความหมายและความสำคัญต่อเขามาก จึงทำให้เขาได้รับสิ่งที่ได้โดยไม่แยกแยะว่ามอมเมาเขาหรือไม่ อาจทำให้เกิดจินตนาการในลักษณะที่ล่อแหลม หรือเชื่อในสิ่งผิด ๆ ได้ง่าย (Hilliard, 1981) ดังนั้นผู้ผลิตต้องคำนึงถึงความแตกต่างของเด็กโดยศึกษาเกี่ยวกับเด็กให้ถ่องแท้ ไม่ใช่เพียงแค่วิเคราะห์รายการขึ้นมาโดยขาดความรับผิดชอบ

สิ่งที่ต้องคำนึงในการจัดรายการสำหรับเด็ก

1. ต้องกำหนดอายุกลุ่มเด็กที่ต้องการเข้าถึงเสียก่อนเพื่อที่จะได้ปรับเนื้อหาถ้อยคำและรายละเอียดต่าง ๆ ให้เหมาะสม
2. เนื้อหาควรง่าย และชัดเจน เพื่อให้เด็กเข้าใจและติดตามได้แต่ต้องไม่ง่ายจนเด็กรู้สึกเบื่อ
3. ถ้อยคำและลีลาการพูด ควรให้เป็นแบบกันเองตามธรรมชาติ เข้าใจง่ายให้เกิดอารมณ์คล้อยตาม
4. ไม่ใส่เนื้อหาจนหนักเกินไป เพราะเด็กอาจสับสนไม่เข้าใจ และจะหมดความสนใจได้
5. อย่าปลุกฝังสิ่งผิด ๆ ให้กับเด็กแม้จะเป็นเรื่องเล็กน้อยเพราะเด็กจะจำ
6. ปลุกฝังทัศนคติ ค่านิยม ด้วยวิธีการที่เหมาะสมกับเด็ก
7. ควรใช้เสียงประกอบเพื่อให้น่าสนใจยิ่งขึ้น
8. ควรเปิดโอกาสให้เด็กเข้าร่วมรายการ เพื่อให้เด็กได้แสดงออก แต่ไม่ควรให้เด่นจนเกินคนอื่น ๆ เพราะอาจทำให้เด็กคนอื่นขาดความมั่นใจได้
9. ให้เด็กรู้สึกว่าเป็นส่วนหนึ่งของรายการ
10. เตรียมอุปกรณ์การผลิตให้น่าสนใจ เพื่อดึงดูดความสนใจจากเด็ก

(อรทัย ศรีสันติสุข, มปป.)

ปัญหาในการจัดรายการโทรทัศน์สำหรับเด็ก

การจัดรายการโทรทัศน์สำหรับเด็กก็เหมือนกับการจัดรายการโทรทัศน์ทั่วไป ที่ต้องประสบปัญหาต่าง ๆ ซึ่งในที่นี้อาจประมวลได้ 2 ประการใหญ่ ๆ คือ

1. ปัญหาภายในรายการ
2. ปัญหาภายนอกรายการ

1. ปัญหาภายในรายการ ส่วนใหญ่จะเป็นปัญหาในด้านผู้จัดอันได้แก่ ขาดผู้ชำนาญการ ขาดเครื่องมือ

1.1 ปัญหาด้านบุคลากร

อำไพพร เลขะจิระกุล (2523) ได้ศึกษาเรื่องรายการโทรทัศน์สำหรับเด็กของสถานีโทรทัศน์กองทัพบกช่อง 5 พบปัญหาด้านบุคลากร ดังนี้

- 1) ผู้ผลิตรายการโทรทัศน์สำหรับเด็ก ไม่ได้เป็นผู้ศึกษาด้านรายการโทรทัศน์มาก่อน จะเริ่มศึกษาเมื่อเข้ามาผลิตรายการแล้ว จึงทำให้เสียเวลาในการผลิต
- 2) ผู้ผลิตรายการมีความมุ่งหวังต่างกันไป บางรายทำเพื่อธุรกิจบางรายทำเพราะใจรักอยากสร้างสรรค์งานและประโยชน์ให้กับสังคม
- 3) กำลังคนในการผลิตมีน้อย บุคคลคนเดียวต้องรับผิดชอบหน้าที่หลายอย่างจึงทำให้ไม่สามารถผลิตรายการได้มีประสิทธิภาพเพียงพอ

1.2 ปัญหาด้านอุปกรณ์เครื่องมือ

แสงทอง จันท์เจ็ด (2533) และ เกศศิณี เทศมาตย์ (2533) ได้ศึกษาการผลิตรายการสำหรับเด็กพบว่าปัญหาด้านเครื่องมือเป็นปัญหาหนึ่งของการผลิตรายการ กล่าวคือ ผู้ผลิตไม่มีอุปกรณ์เป็นของตัวเองต้องเช่าจากบริษัทใหญ่ ๆ บางครั้งจึงผลิตไม่ทัน และไม่มีคุณภาพ

2. ปัญหาภายนอกรายการ

ปัญหาภายนอกรายการ เป็นปัญหาที่ส่งผลกระทบต่อการจัดรายการ ได้แก่

2.1 การขาดผู้อุปถัมภ์ หรือผู้สนับสนุนรายการ โดยผู้อุปถัมภ์รายการจะเข้ามา มีบทบาทต่อรายการก็ต่อเมื่อต้องการใช้โทรทัศน์เป็นสื่อ เพื่อเสนอขายสินค้าหรือบริการหรือสนับสนุนรายการที่สอดคล้องกับสินค้าหรือบริการของตน

รายการโทรทัศน์จะถูกควบคุมโดยระบบธุรกิจ ตั้งแต่ต้องส่งบทหรือเนื้อหาให้รายการไปยังบริษัทตัวแทนโฆษณา ก่อนจะเสนอให้ผู้อุปถัมภ์รายการต่อไป (Hilliard, 1976) และรายการโทรทัศน์บางรายการอาจถูกกำหนดเนื้อหาหรือรูปแบบรายการโดยผู้อุปถัมภ์รายการด้วย (ปฤษฎางค์, 2530)

2.2 การขาดหน่วยงานหลัก หรือหน่วยงานสนับสนุน

ถึงแม้รัฐบาลจะมีหน่วยงานหลักเกี่ยวกับการดูแลกิจการของวิทยุและโทรทัศน์ คือ กบว. แต่ก็ไม่สามารถแก้ปัญหาของรายการโทรทัศน์สำหรับเด็กได้มากไปกว่าการดูแลไม่ให้รายการนอกกลุ่มนอกทาง รัฐจึงไม่มีส่วนเกี่ยวข้องกับรายการจะดำรงอยู่หรือล้มไป หรือแม้แต่สถานีเอง ก็ยังไม่อาจจัดรายการเด็กได้มากแนวทางในการแก้ไขอาจทำได้ดังนี้ (จุมพล รอดคำดี และ อรทัย ศรีสันติสุข, 2525)

ด้านสถานี ควรแบ่งรายได้ส่วนหนึ่ง เพื่อสนับสนุนรายการสำหรับเด็ก หรือทุกสถานีร่วมกันลงทุนตั้งศูนย์ผลิตรายการโทรทัศน์สำหรับเด็กแล้วนำไปออกรายการสถานีต่าง ๆ หรือมีคณะกรรมการส่งเสริมและควบคุมคุณภาพรายการโทรทัศน์สำหรับเด็ก

ด้านรัฐ ควรกำหนดนโยบายให้สถานีทุกสถานีจัดรายการสำหรับเด็กให้มากขึ้น หรือกำหนดมาตรฐานรายการโทรทัศน์สำหรับเด็ก เพื่อสถานีจะได้ใช้เป็นแนวทางในการจัดการ หรือการกำหนดให้สถานีทุกสถานีแบ่งปันรายได้ของสถานีไม่ต่ำกว่า 5 % ของสถานี เพื่อสนับสนุนการจัดรายการสำหรับเด็ก รวมไปถึงรัฐให้ทุนในการจัดฝึกอบรมหรือให้ทุนวิจัยด้านการจัดรายการโทรทัศน์สำหรับเด็กให้มากขึ้น และเขียนเป็นนโยบายที่ชัดเจนด้วย

2.3 เวลา

จากมติที่ประชุม กบว. ครั้งที่ 12/2524 ได้กำหนดอัตราส่วนของการแพร่ภาพออกอากาศสำหรับรายการโทรทัศน์เด็ก (กรมประชาสัมพันธ์, 2530)

1. ในช่วงเวลาตั้งแต่ 16.00-18.00 น. ให้สถานีพิจารณาเสนอรายการไม่เป็นพิษเป็นภัยแก่เด็ก เช่น รายการที่ไม่มีเนื้อเรื่องแสดงถึงการอาฆาตจองเวร ทำรุนแรง

ร้าย รุนแรง หรือขัดต่อวัฒนธรรมอันดีงามของไทย ไม่ช่วยยกยูดมรรณ หรือส่งเสริมอบายมุข ซึ่ง อาจเป็นตัวอย่างไม่ดีแก่เด็ก

2. ช่วงเวลา 18.00-18.30 น. ทุกวันจันทร์ถึงศุกร์ ให้จัดเป็นช่วงเวลา รายการสำหรับเด็กหรือรายการที่เป็นประโยชน์สำหรับเด็กสำหรับวันเสาร์ วันอาทิตย์ หรือวันหยุด ราชการ หากสถานีไม่มีรายการสำหรับเด็กในตอนกลางวัน ก็ให้จัดรายการสำหรับเด็ก ในเวลา 18.00-18.30 น. ด้วย

อย่างไรก็ตาม พบว่าในช่วงเวลาดังกล่าวมีปัญหา คือ

1. ค่าเช่าสถานี มีอัตราสูงมาก ทำให้ผู้จัดรายการเด็กและเยาวชนประสบปัญหาต้นทุนในการผลิตรายการโทรทัศน์สำหรับเด็กและเยาวชนสูงมาก ทำให้เกิดผลต่อเนื่องถึงผู้เช่าเวลา คือผู้อุปถัมภ์รายการไม่อาจสนับสนุนได้ (เสรี วังษ์มณฑา, 2533)

2. ในช่วงเวลาเวลาดังกล่าว เด็กอาจยังไม่ได้ชม เพราะยังกลับไม่ถึงบ้านหรือไม่มีเวลาเพราะต้องทำการบ้าน (สำนักสถิติแห่งชาติ, 2529)

แนวทางในการแก้ไขคือเปลี่ยนเวลาในการนำเสนอรายการสำหรับเด็กและเยาวชนไปไว้ในช่วงเวลา 20.00-21.00 น. และเลื่อนช่วงเวลาข่าวจาก 20.00น. เป็น 21.00-22.00 น. หรือรายการข่าวอยู่ในเวลาเดิม แต่สลับเวลาของรายการโทรทัศน์เพื่อการศึกษากับเวลาสำหรับเด็กและเยาวชน โดยให้เวลารายการสำหรับเด็กและเยาวชน เสนอในช่วงเวลา 18.00-19.30 น. และรายการโทรทัศน์เพื่อการศึกษาเป็นช่วงเวลา 16.00-18.00 น. (เสรี วังษ์มณฑา, 2533)

เด็กกับการชมรายการโทรทัศน์

โทรทัศน์เป็นสื่อมวลชนที่เข้าถึงผู้ชมมากที่สุด และโดยทั่วไปแล้วเด็กจะชมรายการมากกว่าผู้ใหญ่ โดยเฉพาะ ช่วงเย็นถึงหัวค่ำรวมถึงวันหยุด (Lesser, 1975) จากการสำรวจพบว่าโทรทัศน์เป็นสื่อที่เด็กชอบมากที่สุด (สุกัญญา ตีระวนิช และ นันทริกา คุ่มไพโรจน์, มปป.) ซึ่งเด็กอายุต่ำกว่า 9 ปี ใช้เวลาในการชมรายการโทรทัศน์อย่างน้อยวันละ 1 ชั่วโมง อายุระหว่าง 10-21 ปี ดูโทรทัศน์วันละไม่ต่ำกว่า 3 ชั่วโมง (Siha-Umpai, Vibulsri and Terawani, 1975)

สำหรับสาเหตุที่เด็กชมรายการ เพราะ

1. เพื่อความบันเทิง ความตื่นเต้นพอใจ อย่างไรก็ตามเมื่อเด็กย่างเข้าสู่วัยรุ่นเขาจะชมโทรทัศน์เพื่อเลี่ยงจากความเบื่อหรือใช้เป็นสื่อเชื่อมช่องว่างระหว่างสิ่งที่เขาต้องการทำ
2. เพื่อรับข่าวสารข้อมูล ซึ่งเด็กจะได้โดยทางอ้อม จากการเรียนจากโทรทัศน์ซึ่งเป็นการเรียนรู้อย่างทันที ตามความประสงค์ ความสนใจของเด็กเอง
3. เพื่อประโยชน์ทางสังคม ที่เด็กจะเรียนรู้จากโทรทัศน์ หรือ เด็กจะนำเรื่องที่ชมจากโทรทัศน์เป็นหัวข้อในการสนทนากับเพื่อน ๆ ที่โรงเรียน (Schram, Lyle and Parker, 1961)

นอกจากนี้เด็กอาจชมรายการโทรทัศน์เพราะ เด็กต้องการเพื่อน ในขณะที่ผู้ใหญ่คิดถึงแต่กิจกรรมและปัญหาของตนเอง จนลืมนึกถึงว่าเด็กก็มีปัญหา เมื่อผู้ใหญ่ไม่พูดคุยกับเด็กหรือทำกิจกรรมร่วมกับเด็ก เด็กจะเปิดโทรทัศน์จะได้ยินเสียงเหมือนมีใครพูดคุยด้วยไม่ว่าจะเป็นเรื่องความรู้ มีสาระ ไร้สาระ เรื่องสนุกสนานเพลิดเพลิน จิปาถะ (ชติมา สัจจามันท์, 2526)

อย่างไรก็ตาม นอกจากเด็กจะชมรายการที่เป็นรายการโทรทัศน์สำหรับเด็กแล้ว ยังพบว่าเด็กยังชอบดูรายการทั่วไปเช่นเดียวกับผู้ใหญ่ด้วย แต่เด็กมักจะขาดประสบการณ์หรือวุฒิภาวะที่จะตัดสินใจเหมือนผู้ใหญ่ว่าอะไรเหมาะสมหรือไม่ (Hodge and Tripp, 1986) ทั้งนี้เพราะรายการเด็กที่มีอยู่ยังไม่ดึงดูดใจเด็กได้ดิพอ เด็กจึงหันไปดูรายการสำหรับผู้ใหญ่ (อรทัย ศรีสันติสุข, 2520)

จากการสำรวจของ Scharmm, Lyle และ Parker (1961) พบว่า เด็กเมือง คลินตัน เกรด 1 ใช้เวลาดูรายการโทรทัศน์สำหรับผู้ใหญ่ถึง 40 เปอร์เซ็นต์ และเด็กเกรด 6 ใช้เวลาถึง 79 เปอร์เซ็นต์ โดยจำแนกรายการเด็กออกจากรายการผู้ใหญ่ คือรายการสำหรับผู้ใหญ่จะเป็นเรื่องของความซับซ้อนละเอียดอ่อนเช่น ละครชีวิต ขณะที่รายการเด็กจะมีลักษณะทาง แบบแผนและอารมณ์ที่ไม่ซับซ้อนเช่น การ์ตูน หรือ หุ่น เป็นต้น

สำหรับลักษณะรายการที่เด็กชอบชมมากที่สุด คือ รายการบันเทิง (กรมวิชาการ, มปป.) การ์ตูน หรือภาพยนตร์บันเทิง (รัฐจวน มีนประดิษฐ์, 2513) โดยในความต้องการของเด็กพบว่าเด็กต้องการให้มีรายการประเภทวิทยาศาสตร์ภาพยนตร์สำหรับเด็ก นิทาน สารคดี การตอบปัญหา (ศิริรัตน์ เจริญศักดิ์, 2512) รวมทั้งเด็กยังต้องการมีส่วนร่วมกิจกรรมในรายการด้วย (ชาญ จันทร์เจียวใช้, 2522) และลักษณะเนื้อหารายการควรเน้นด้านประวัติศาสตร์ การประดิษฐ์ บันเทิง สุขอนามัย ให้มีการใช้หุ่นมาดำเนินรายการมากกว่าที่จะใช้พิธีกร (เทวี แยมสรวล, 2528) รวมทั้งต้องการให้มีรายการบันเทิง (สมพงษ์ แต่งตาต, 2518) โดยไม่นิยมรายการเพื่อการศึกษา ทั้งนี้อาจเป็นเพราะขาดผู้ให้คำแนะนำหรือมีเนื้อหาไม่เป็นที่นิยม (มนต์ชัย นินนาทนนท์, 2526)

อิทธิพลของรายการโทรทัศน์ที่มีต่อเด็ก

อุบลรัตน์ ศิริยุวศักดิ์ (2525) ได้ทำการวิจัยเกี่ยวกับโทรทัศน์สำหรับเด็กพบว่า การดูโทรทัศน์มาก ๆ ทำให้เด็กขาดความคิดสร้างสรรค์ และจำกัดจินตนาการของเด็ก เมื่อเปรียบเทียบกับ การฟัง หรืออ่านซึ่งเด็กจะจินตนาการได้ดีกว่า และการใช้เวลาในการดูโทรทัศน์ของเด็ก มีผลต่อสติปัญญา จริยธรรม สังคม และพัฒนาในทางที่ไม่ดี ทั้งนี้เพราะรายการส่วนใหญ่ผู้ผลิต รายการขาดความรู้ที่ดีเกี่ยวกับเด็ก (Sleeman, 1988)

การดูโทรทัศน์ของเด็กนั้นนอกจากจะทำให้เด็กมีพฤติกรรมติดโทรทัศน์มากขึ้นทำให้ความคิดสร้างสรรค์ของเด็กลดลง รวมถึงเด็กจะซึมซับสิ่งที่โทรทัศน์เสนอ ไม่ว่าจะเป็นเรื่องทางธุรกิจ การค้า เพศ รวมถึงความรุนแรง (Schneider, 1987) ซึ่งเด็กอาจเลียนแบบจากสิ่งที่เขาเห็นได้

อรรถัย ศรีสันติสุข (2527) ได้ศึกษาอิทธิพลจากโทรทัศน์ในการเล่นของเด็ก อายุ 3-6 ปี ในกรุงเทพฯ พบว่า

1. เด็กร้อยละ 75 จากการสำรวจ ยอมรับว่าเคยจำตัวอย่างจากโทรทัศน์มาประกอบการเล่น

2. วิธีการเลียนแบบแบ่งเป็น 2 ประเภท คือ

2.1 เลียนแบบด้วยกริยาท่าทาง โดยร้อยละ 51 ตอบว่าเลียนแบบจากการจำของตัวแสดงเด่น ๆ ของเรื่อง

2.2 เลียนแบบโดยใช้อุปกรณ์ประกอบท่าทาง โดยร้อยละ 24 ยอมรับว่าใช้อุปกรณ์ประกอบการเล่น เพื่อให้จินตนาการของเด็กสมจริงมากขึ้น

ข้อสังเกตที่เห็นจากการเลียนแบบคือ จะหาวิธีเลียนแบบของตัวละครเด่นของเรื่องและสร้างจินตนาการสมมติตัวเองเป็นตัวแสดงนั้น ๆ และเล่นร่วมกับเพื่อน

ถึงแม้ว่าจะมีการวิตกว่าการเลียนแบบของเด็กจะเป็นอันตราย เพราะเด็กขาดการแยกแยะ หรือขาดการไตร่ตรอง แต่จากการศึกษาพบว่า เด็กมีแนวโน้มในการคิดว่าเหตุการณ์ที่เห็นในโทรทัศน์ไม่อาจเกิดขึ้นได้ชีวิตจริงแสดงว่าเด็กสามารถจำแนกโลกของนิยายออกจากโลกของความจริงได้ (สุกัญญา ติระวานิช, 2518)

นอกจากการเลียนแบบโดยพฤติกรรมการแสดงออกแล้ว ยังพบว่า เด็กจะเลียนแบบการจำเภาคำพูดที่เป็นการแสดงมาใช้มาก (รัญจวน มีนประดิษฐ์, 2513) รองลงไปเป็นการแต่งกาย การช่วยเหลือผู้อื่น (มนต์ชัย นินนาทนนท์, 2526) เป็นต้น

ปรมา สตะเวทิน (มปป.) ได้กล่าวถึงถึงอิทธิพลของโทรทัศน์ที่มีต่อเด็ก ว่า

1. โทรทัศน์สามารถกระตุ้นหรือส่งเสริมให้เด็กกระทำอย่างใดอย่างหนึ่งได้ เมื่อเด็กมีความโน้มเอียงจะทำเช่นนั้นอยู่แล้ว โดยโทรทัศน์จะเป็นเพียงตัวกระตุ้นจิตใต้สำนึกให้สอดคล้องกับการแสดงออก
2. โทรทัศน์สามารถสร้างทัศนคติและค่านิยมใหม่ให้เกิดขึ้นแก่เด็กได้ ถ้าเด็กไม่เคยมีความรู้หรือประสบการณ์กับสิ่งนั้นมาก่อน ซึ่งจะเกิดขึ้นได้ต่อเมื่อเรื่องที่โทรทัศน์นั้นเสนออย่างซ้ำๆ หรือบ่อย ๆ
3. โทรทัศน์ทำให้เด็กจิตใจตายด้าน ขาดความเห็นอกเห็นใจ

Lowery และ DeFleur (1988) ได้กล่าวว่าโทรทัศน์มีผลกระทบต่อเด็กใน 4 ด้านคือ

1. ผลกระทบทางกายภาพ (physical effect) เป็นผลกระทบที่ไม่เด่นชัดนักเพราะโทรทัศน์จะมีผลต่อเด็กทางร่างกายก็ต่อเมื่อเด็กดูใกล้เกินไป หรือดูในที่แสงสว่างไม่เพียงพอ
2. ผลกระทบทางอารมณ์ (emotional effect) โดยทั่วไปเด็กจะชอบรายการที่ตื่นเต้น สนุกสนาน และรายการที่มีลักษณะดังกล่าวจะมีผลต่อทางอารมณ์ของเด็กโดยเฉพาะ ในวัยต้นหรือจะมีผลมากเมื่อเด็กดูคนเดียว โดยเด็กจะรับรู้ถึงความรุนแรง ความหวาดกลัว ซึ่งเด็กอาจคิดว่าเป็นความจริง ดังนั้นรายการโทรทัศน์จึงควรหลีกเลี่ยงเนื้อหาที่แสดงถึงความรุนแรง
3. ผลกระทบทางสติปัญญา (cognitive effect) โทรทัศน์จะช่วยให้เด็กได้เรียนรู้เพื่อที่จะเติบโตเป็นผู้ใหญ่ที่ดี โดยเด็กนั้นต้องเลือกรายการที่เป็นประสบการณ์จริงจากโทรทัศน์อย่างไรก็ตามโทรทัศน์จะมีผลกระทบ เมื่อเสนอสิ่งเร้าที่ขาดการทำให้เด็กขาดความคิดสร้างสรรค์หรือขาดการกระทำที่เป็นจริง รายการโทรทัศน์จึงควรเสนอภาพฉายจากชีวิตจริงของผู้ใหญ่เพื่อให้เกิดกระบวนการขัดเกลาทางสังคมและเพื่อให้เด็กได้ปรับให้เข้ากับชีวิตของเขาในภายหลัง
4. ผลกระทบทางพฤติกรรม (behavioral effect) โทรทัศน์มีผลต่อทางพฤติกรรมของเด็กโดยทางอ้อมคือเด็กจะเกิดการจำหรือเลียนแบบ ดังนั้นการเลี้ยงก็คือ อย่าใช้โทรทัศน์เลี้ยงเด็กแทนพ่อแม่ในวัยต้น ๆ ควรจะให้ความรัก ความอบอุ่นภายในบ้าน รวมทั้งการปรับสภาพแวดล้อม และ จัดกลุ่มเพื่อให้เหมาะสม

ผู้ใหญ่มักจะกลัวว่าโทรทัศน์จะส่งผลถึงความก้าวร้าวรุนแรงต่อเด็ก แต่ก็ก็เป็นเพียงบางกรณีเท่านั้น ถ้าเด็กสามารถแยกโลกความเป็นจริงออกจากโลกแห่งความฝันได้ หรือไม่ก็พฤติกรรมใดพฤติกรรมหนึ่งที่ไม่สมบูรณ์ในตัวเด็ก อาจทำให้เกิดผลกระทบได้ เช่นในเด็กที่ครอบครัวแตกแยก จะมีความรู้สึกปฏิเสธ พ่อ แม่ หรือกลุ่มเพื่อน เป็นต้น

ดังนั้นการที่จะแก้ไข ผลกระทบหรืออิทธิพลของรายการโทรทัศน์ที่มีต่อเด็ก พ่อแม่หรือผู้ปกครองควรมีส่วนช่วยป้องกันได้ (ชุตินา สัจจานนท์, 2528) คือ

1. ใช้อำนาจควบคุมดูแลการเปิดดูโทรทัศน์ ถ้าเห็นว่าไม่เหมาะสมอาจให้เปลี่ยนช่องหรือจำกัดเวลาดูไม่ให้เพลินเกินไป หรือ ปิดโทรทัศน์แล้วให้ทำกิจกรรมอื่น ๆ ที่ให้เด็กสนใจ
2. ใช้วิธีการอธิบาย และแนะแนว ทั้งนี้ผู้ใหญ่ควรมีเวลามากขึ้นเพื่อที่จะใช้เวลาดูโทรทัศน์ร่วมกับเด็กแล้วฟังความคิดเห็นของเขา
3. หากิจกรรมอื่นที่น่าสนใจกว่าการดูโทรทัศน์
4. ให้เด็กเป็นผู้ดูและผู้ลงมือ เพราะโทรทัศน์เสนอสิ่งใหม่ ๆ ให้เด็ก โดยผู้ใหญ่ต้องแนะแนวทางในสิ่งที่สร้างสรรค์
5. เลือกรายการพิเศษที่น่าสนใจให้เด็กดู เพราะส่วนใหญ่เด็กจะดูแค่รายการประจำ
6. กระตุ้นให้เกิดการวิพากษ์วิจารณ์ร่วมกัน พูดถึงรายการโทรทัศน์ในแง่มุมต่าง ๆ กัน เพื่อดูทรรศนะความสนใจของเด็ก
7. อย่าเข้าชื่อว่าเด็กได้อะไรจากโทรทัศน์ เพราะโทรทัศน์เป็นสิ่งที่ให้ความรู้ทางอ้อม ผู้ใหญ่จึงควรเลือกรายการบันเทิง หรือรายการที่น่าสนใจ เพื่อช่วยสร้างค่านิยมให้แก่เด็กในทางบวกและให้เกิดพัฒนาการในทางที่ต้องการ
8. ให้เด็กมีส่วนร่วมในการเลือกรายการโทรทัศน์และให้เด็กรู้สึกมีสิทธิในการตัดสินใจร่วมกันที่เลือกรายการที่มีประโยชน์

สำหรับผู้ประกอบการโฆษณาในฐานะที่เป็นผู้อุปถัมภ์รายการ จะมีบทบาทอย่างสูงที่จะทำใหัรายการโทรทัศน์สำหรับเด็กอยู่รอดหรือไม่ รายการโทรทัศน์ที่ดีสำหรับเด็ก อาจลดลงหรือถูกยกเลิกไม่มีเลย เพราะผู้อุปถัมภ์ไม่ให้การสนับสนุนหรือเห็นว่าสินค้าของตนไม่ได้รับความนิยมเมื่อโฆษณาในรายการนั้นๆ (Libert Sprafkin and Emily, 1982) หรือบางรายการถ้าขาด

ผู้อุปถัมภ์รายการ สถานีกี้อาจใช้งบประมาณของสถานียเพื่อค้ำจุนรายการให้อยู่รอดแต่ถ้าหากนานเข้าก็ต้องปล่อยให้เลิกไป (เปรม โรหิตोปกการ, 2525) ซึ่งสถานียเองก็ยอมรับว่าอยากส่งเสริมรายการดี ๆ แต่ต้องพึ่งรายได้เลี้ยงสถานียโดยการหาผู้อุปถัมภ์รายการ รวมทั้งผู้อุปถัมภ์รายการเองก็ไม่อาจสนับสนุนรายการที่มีมือไม่ถึงชั้น หรือจัดทำรายการที่ซ้ำซาก (จุมพล รอดคำดี และอรทัย ศรีสันติสุข, 2525)

นอกจากบทบาทดังกล่าวแล้วผู้โฆษณาายังคงต้องคำนึงถึงสื่อ หรือสารที่ผู้โฆษณาได้ทำการโฆษณาในรายการโทรทัศน์สำหรับเด็ก ด้วยเพราะการโฆษณานั้นอาจที่ผลกระทบต่อเด็กได้จากการวิจัยของแผนกวิจัย บริษัทมีเดียโฟกัส พบว่าการโฆษณามีอิทธิพลต่อการตัดสินใจซื้อสินค้าของเด็ก ๆ ในแง่ที่ทำให้จดจำสินค้าได้ดีขึ้นและกระตุ้นให้เกิดการซื้อด้วย (มีเดียโฟกัส, 2533) และยังมีการวิจัยที่พบว่า การโฆษณาทำให้ความสัมพันธ์ระหว่าง พ่อ แม่ ลูก มีความขัดแย้งกันมากขึ้น รวมทั้งทำให้เด็กเห็นและมีความต้องการในสิ่งที่เขาไม่เคยเห็นมาก่อน (Robertson, 1980)

อย่างไรก็ตาม การที่จะร่วมมือกันป้องกันไม่ให้รายการโทรทัศน์มีผลกระทบต่อเด็กในด้านที่ไม่พึงปรารถนา จึงเป็นหน้าที่ของทุกคนที่ต้องร่วมมือกัน ตั้งแต่ผู้มีหน้าที่ในการจัดรายการโทรทัศน์สำหรับเด็ก สถานีย รัฐบาล ผู้อุปถัมภ์รายการ ครู อาจารย์ ผู้ปกครอง รวมถึง พ่อ แม่ ที่ต้องประสานกัน สอดส่องดูแลรายการให้มีคุณภาพ และเอาใจใส่ในตัวเด็กไม่ใช่เป็นหน้าที่รับผิดชอบของเพียงฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งเท่านั้น